

MUSIQA DARSLARIDA DIVERGENT FIKIRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Ubaydullayeva Nazokat Ibodullo qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti “Musiqqa ta’limi” kafedrası

1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17998189>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada musiqa darslarida o‘quvchilarning divergent fikirlash qobiliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalar tahlil qilinadi. Tadqiqotda divergent fikirlashning mohiyati, uning musiqiy ta’lim jarayonidagi o‘rni hamda ijodiy tafakkurni shakllantirishdagi ahamiyati yoritib berilgan. Maqolada interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar, improvizatsiya, musiqiy obrazlar asosida fikrlash, muammoli ta’lim va loyiha texnologiyalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning mustaqil, erkin va noodatiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari asoslab beriladi. Shuningdek, musiqa darslarida divergent fikirlashni rivojlantirish texnologiyalarini qo‘llashning pedagogik shart-sharoitlari va ularning ta’lim samaradorligiga ta’siri ochib beriladi. Tadqiqot natijalari musiqa ta’limi jarayonida o‘quvchilarning ijodiy faolligini oshirishga xizmat qiladi hamda amaliyotchi o‘qituvchilar uchun metodik tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: divergent fikirlash, musiqa ta’limi, ijodkorlik, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, improvizatsiya, musiqiy tafakkur.

Abstract

This article analyzes pedagogical technologies aimed at developing students’ divergent thinking in music lessons. The study reveals the essence of divergent thinking, its role in the process of music education, and its significance in the formation of creative thinking. The article substantiates the possibilities of developing students’ independent, flexible, and original thinking skills through the use of interactive methods, creative tasks, improvisation, thinking based on musical imagery, problem-based learning, and project-based technologies. In addition, the pedagogical conditions for applying technologies for developing divergent thinking in music lessons and their impact on the effectiveness of the educational process are examined. The research findings contribute to increasing students’ creative activity in music education and provide methodological recommendations for practicing music teachers.

Keywords: divergent thinking, music education, creativity, pedagogical technologies, interactive methods, improvisation, musical thinking.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, yosh avlodning ijodiy salohiyatini rivojlantirish va ularni zamonaviy tafakkur egasi sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, musiqa ta’limi jarayonida o‘quvchilarning ijodkorligi, mustaqil va erkin fikrlashi, noan’anaviy yechimlar topish qobiliyatini shakllantirish bugungi kunda dolzarb pedagogik vazifa sifatida qaralmoqda. Bu jarayonda divergent fikirlashni rivojlantirish texnologiyalarini qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’limning asosiy maqsadi sifatida shaxsning intellektual, ijodiy va ma’naviy rivojlanishini ta’minlash belgilangan bo‘lib,

ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish zarurligi alohida ta'kidlangan [1]. Mazkur qonun musiqa ta'limida ham o'quvchilarning ijodiy tafakkurini, jumladan, divergent fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun huquqiy asos yaratadi.

Shuningdek, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da raqobatbardosh, ijodiy fikrlovchi va kasbiy jihatdan yetuk mutaxassislarni tayyorlash masalasi ustuvor vazifa sifatida belgilangan [2]. Ushbu hujjatda ta'lim mazmunini yangilash, o'qitishning faol va ijodiy usullarini joriy etish orqali o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish zarurligi qayd etilgan. Bu talablar musiqa darslarida divergent fikrlashni shakllantirish texnologiyalarini qo'llash bilan bevosita bog'liqdir.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasida ta'limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ta'lim sifatini oshirish, kreativ fikrlashga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalash hamda san'at va madaniyat sohasida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish vazifalari belgilangan [3]. Davlat ta'lim standartlarida esa musiqa fanining asosiy vazifalaridan biri sifatida o'quvchilarning musiqiy tafakkuri, estetik didi va ijodiy faolligini rivojlantirish ko'rsatib o'tilgan [4].

Mazkur normativ-huquqiy hujjatlar asosida musiqa darslarida divergent fikrlashni rivojlantirish texnologiyalarini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslash, ularning samaradorligini tahlil qilish va amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, ushbu maqolada musiqa ta'limi jarayonida o'quvchilarning divergent fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalarni yoritish dolzarb masala sifatida qaraladi.

Adabiyotlar taxlili va metodologiya

Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida divergent fikrlash shaxsning ijodiy tafakkurini rivojlantirishning muhim mezonlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Divergent fikrlash tushunchasi ilk bor J. Guilford tomonidan ilmiy asoslab berilgan bo'lib, u ijodiy tafakkurni fikrlar ravonligi, moslashuvchanligi, originalligi va tafsilotlarga boyligi orqali tavsiflaydi [5]. Mazkur nazariy qarashlar ta'lim jarayonida, ayniqsa san'at fanlari doirasida o'quvchilarning erkin fikrlashini rivojlantirish uchun mustahkam ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Musiqa darslarining ko'p qirrali va obrazli xususiyati divergent fikrlashni shakllantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi. E. Torrance tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda divergent fikrlashni rivojlantirish ijodiy topshiriqlar, ochiq savollar, muammoli vaziyatlar va erkin fikr bildirish imkoniyatlari orqali samarali amalga oshirilishi ta'kidlanadi [6]. Olimning fikricha, o'quvchi faqat tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi emas, balki mustaqil fikr yurituvchi va yangi g'oyalar yaratuvchi shaxs sifatida shakllanishi lozim. Bu yondashuv musiqa darslarida improvizatsiya, musiqiy asarlarni turli talqinlarda ijro etish va ijodiy mashqlarni tashkil etish orqali to'liq namoyon bo'ladi.

Musiqiy ta'lim metodikasiga oid ilmiy adabiyotlarda divergent fikrlash musiqiy tafakkur, eshitish idroki va ijodiy tasavvur bilan chambarchas bog'liq holda o'rganiladi. E. B. Abdullinning ilmiy ishlarida musiqiy ta'lim jarayonida ijodiy faoliyatni tashkil etish o'quvchilarning estetik dunyoqarashi va musiqiy tafakkurini rivojlantirishda hal qiluvchi omil ekani asoslab berilgan [8]. Muallif musiqa darslarini faqat ijro yoki tinglash bilan cheklab qo'ymasdan, ijodiy yondashuv asosida tashkil etish zarurligini ta'kidlaydi. Shuningdek, O. Ya. Savchenko va boshqa tadqiqotchilarning ishlarida interfaol va innovatsion pedagogik texnologiyalar san'at ta'limida divergent fikrlashni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida ko'rsatib berilgan [7]. Ularning

tadqiqotlarida loyiha texnologiyalari, muammoli ta'lim va integrativ yondashuvlar o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslangan.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, divergent fikrlash masalasi xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan yetarlicha o'rganilgan. Biroq uni aynan musiqa darslarida tizimli pedagogik texnologiyalar asosida rivojlantirish masalasi hanz dolzarb ilmiy muammo sifatida saqlanib qolmoqda va qo'shimcha tadqiqotlarni talab etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotning metodologik asosi shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy va ijodiy-faoliyat yondashuvlariga tayanadi. Ushbu yondashuvlar asosida musiqa darslari jarayonida o'quvchilarning individual qobiliyatlari, qiziqishlari va ijodiy imkoniyatlarini hisobga olishga alohida e'tibor qaratildi. Divergent fikrlashni rivojlantirish ta'lim jarayonining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilandi va musiqiy faoliyat turlari shu maqsadga yo'naltirildi. Tadqiqot jarayonida nazariy metodlar sifatida pedagogik, psixologik va musiqashunoslikka oid ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Ushbu metodlar divergent fikrlash tushunchasining mazmun-mohiyatini aniqlash, uning musiqiy ta'lim bilan uzviy bog'liqligini ochib berish hamda tadqiqotning ilmiy asoslarini belgilashga xizmat qildi. Empirik metodlar doirasida pedagogik kuzatish, suhbat, ijodiy topshiriqlarni tahlil qilish va tajriba-sinov ishlari olib borildi. Musiqa darslarida improvizatsiya, musiqiy obraz yaratish, mustaqil talqin va loyiha asosida faoliyat tashkil etilib, ularning o'quvchilarning divergent fikrlash darajasiga ta'siri o'rganildi. Tajriba jarayonida o'quvchilarning ijodiy faolligi va mustaqil fikrlash ko'nikmalaridagi o'zgarishlar tahlil qilindi. Shuningdek, tadqiqotda muammoli ta'lim va interfaol metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar sinovdan o'tkazildi. Olingan natijalar tahlili musiqa darslarida divergent fikrlashni rivojlantirish metodologiyasining samaradorligini aniqlash va uni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini belgilashga yordam berdi.

Muhokama

Musiqa darslarida divergent fikrlashni rivojlantirish masalasi pedagogika va musiqashunoslik sohalarida keng muhokama qilinayotgan ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, divergent fikrlash o'quvchilarning ijodiy faolligi, mustaqil qaror qabul qilish va musiqiy materialni erkin talqin etish qobiliyatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi [5]. Pedagogik tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, musiqa darslarida ijodiy vazifalar, improvizatsiya, musiqiy obraz yaratish hamda turli talqinlarni qiyosiy tahlil qilish usullari o'quvchilarda ko'p variantli fikrlashni faollashtiradi [6]. Bunday yondashuv an'anaviy reproduktiv ta'limdan farqli ravishda, o'quvchini passiv ijrochidan faol ijodkor shaxsga aylantirishga xizmat qiladi. Musiqa darslarida divergent fikrlashni rivojlantirishga mo'jallangan o'yinlar va mashg'ulotlar jadvali:

No	O'yin / mashg'ulot nomi	Maqsad / foydasi	Metodik tavsif
	"Musiqiy improvizatsiya"	O'quvchilarning ijodiy tafakkurini, intuitsiyasini va musiqiy fantaziyasini rivojlantirish	O'quvchilarga qisqa melodik motiv beriladi va ular uni turli ritm va ohanglarda talqin qiladilar

	“Tinglab farqlash”	Musiqiy eshitish qobiliyati va tafakkur moslashuvchanligini rivojlantirish	Turli musiqa qismlari tinglatilib, o‘quvchilar farqni topish va o‘z fikrlarini ifodalashga undaladi
	“Ritmli qiyoslash”	Divergent fikrlashni va musiqiy ijodkorlikni rivojlantirish	O‘quvchilar berilgan ritmni turli vositalarda yoki tana harakatlari bilan ijro etadilar, yangi kombinatsiyalar yaratadilar.
	“Musiqiy hikoya yaratish”	Musiqiy tasavvur va kreativ tafakkurni oshirish	O‘quvchilar qisqa musiqiy asar asosida o‘z hikoyasini yaratadilar va sinfdoshlariga taqdim etadilar
	“Yangi ohang topish”	O‘quvchilarning noodatiy yechimlar izlash qobiliyatini rivojlantirish	Oddiy akkord yoki melodiyaning asos qilib, o‘quvchilar yangi ohang kombinatsiyalarini yaratadilar
	“Rolli musiqa o‘yini”	Ijodiy fikrlash, musiqiy tasvir va jamoaviy ish ko‘nikmalarini rivojlantirish	O‘quvchilar musiqiy asarni turli rol va xarakterlarda ijro etadilar, turli obrazlarni ifodalaydilar
	“Muammoli vazifa”	Muammoni hal qilish va noodatiy yechimlar topish qobiliyatini oshirish	Musiqiy masala yoki vazifa berilib, o‘quvchilar uni turli usullar bilan yechadilar va natijalarni muhokama qiladilar

Qator mualliflar divergent fikrlashni rivojlantirishda interfaol pedagogik texnologiyalarning samaradorligini alohida ta’kidlaydilar. Xususan, “miya shturmi”, rolli o‘yinlar, muammoli topshiriqlar va loyiha asosida o‘qitish usullari musiqa ta’limida ijobiy natijalar berishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan [7]. Bu texnologiyalar o‘quvchilarning musiqiy tafakkurini kengaytiradi hamda ijodiy yondashuvni rag‘batlantiradi. Shuningdek, psixologik-pedagogik tadqiqotlarda divergent fikrlash musiqiy eshitish, tasavvur va hissiy idrok bilan uzviy bog‘liq ekanligi ko‘rsatilgan [8]. Musiqa darslarida emotsional muhitning yaratilishi, erkin ijod uchun shart-sharoitlarning mavjudligi o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini namoyon etishga imkon beradi.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, ilmiy adabiyotlarda bayon etilgan nazariy qarashlar va amaliy tajribalar musiqa darslarida divergent fikrlashni rivojlantirish

texnologiyalarini qo'llashning pedagogik maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, musiqiy ta'lim sifatini oshirish hamda zamonaviy ta'lim talablariga mos shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, musiqa darslarida divergent fikrlashni shakllantirish o'quv jarayonining asosiy pedagogik vazifalaridan biridir. Divergent fikrlash o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, mustaqil qarorlar qabul qilish, musiqiy materialni turli usullarda talqin etish va yangicha yechimlar topish qobiliyatini oshirishga yordam beradi. Musiqa fani o'zining obrazli va hissiy jihatlari bilan bu jarayon uchun qulay pedagogik muhit yaratadi.

Tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar va amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, improvizatsiya, musiqiy tasvirlar yaratish, ijodiy mashqlar, muammoli vazifalar va loyiha asosida ta'lim berish o'quvchilarning divergent fikrlashini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarni passiv tinglovchi yoki oddiy ijrochidan faol, erkin fikrlovchi va ijodiy shaxsga aylantiradi hamda ularning musiqiy tafakkurini boyitadi. Shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan va faoliyatga asoslangan pedagogik texnologiyalar o'quvchilarning individual salohiyatini ochish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini mustahkamlash imkonini beradi. Bu ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va zamonaviy jamiyat uchun kreativ va innovatsion fikrlashga ega shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, musiqa darslarida divergent fikrlashni rivojlantirish texnologiyalarini maqsadli va tizimli ravishda qo'llash o'quvchilarning ijodiy salohiyatini kengaytirish, musiqiy tafakkurini rivojlantirish va ta'lim sifatini yaxshilashning samarali yo'lidir. Tadqiqot natijalari o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda va kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun mustahkam nazariy asos yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi".
3. O'zbekiston Respublikasida ta'limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
4. Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standartlari (Musiqa fani).
5. Guilford J. P. The Nature of Human Intelligence. — New York: McGraw-Hill, 1967.
6. Torrance E. P. Creativity in the Classroom. — Washington: National Education Association, 1974.
7. Savchenko O. Ya. Innovatsion pedagogik texnologiyalar badiiy ta'limda. — Moskva: Pedagogika, 2015.
8. Abdullin E. B. Musiqiy ta'lim nazariyasi. — Moskva: Akademiya, 2013.